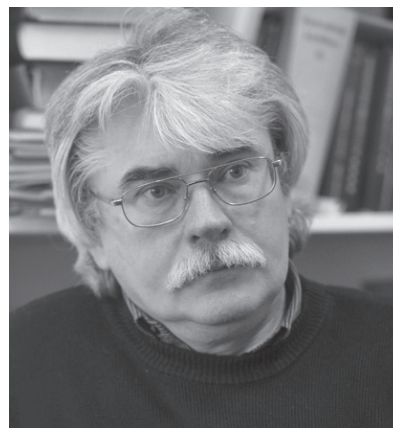

Nem fekete-fehérben

Beszélgetés Szakály Sándor történésszel múltról és jelenről

Szakály Sándor történész és sokoldalú közszereplő: nemcsak a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságának, valamint más rangos grémiumoknak (köztük a Magyar Napló szerkesztőbizottságának is) tagja, hanem a médiában való történelmi ismeretterjesztés jeles alakja is. Igazságkereső természete miatt olykor támadások kereszt-tüzébe is kerül – újabban, mint a kormányzat által frissen alapított VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója.

– *Milyen családi miliőből érkezett?*

– Törökkoppány egy Somogy és Tolna határán lévő kis falu, a Koppány patak partján, amely a Balatontól huszonöt-harminc kilométerre található. Amikor én ott gyerekeskedtem, közel kilencszáz volt a lélekszáma – mára ez a felére apadt, s ezzel a négyszázegynéhány lakossal is a környék legnagyobb települése. Már ez is jelzi, hogy somogyi aprófalvas vidék. A Törökkoppányhoz közel eső falvak – Szorosad, Kára, Miklósi, Somogydöröcske – egykoron (de már nem az én gyermekkoromban) egytől egyig sváb községek voltak.

– *Kik voltak az őseid?*

– Félig vagyok magyar, ugyanis az édesanyám sváb származású. Ők 1947-ben eljöttek a kitelepítés elől a Baranya megyei Mágocsról Törökkoppányba cselédnek, mert a nagyapám, Heisz András, aki nem volt német katona, nem volt volksbundista, szülőföldjét hazának érezte, és nem akarta azt elhagyni. Amikor a németek be akarták sorozni Magyarországot megszállásuk követően, jól gazdálkodó parasztember létére inkább önként elment bányába dolgozni, mert a bányászokat felmentették a bevonulás alól. A családi legendárium sze-

rint, amit én gyermekként hallottam, az egyik hétvégén, amikor hazament Mágocsra, elkapták, hogy sváb létére miért nincs ő a Waffen SS-ben? Miután majdnem kivégezték, azonnal jelentkezett a magyar rohamtüzérséghez, mivel korábban a tüzérségnél szolgálta le a kötelező katonáéveit. Amikor megindult a kitelepítés, olvasó parasztemberként, aki ugyanúgy beszélt magyarul és németül, azt mondta: az ősei itt éltek évszázadokon át, ő ugyan el nem megy innét! Inkább elment Törökkoppányba, mert ott volt két katonatársa. Így lett cseléd a huszonegynéhány holdas, szép házas gazdából. Anyám nem fejezte be Mágocsra a nyolcadik osztályt, arra már Törökkoppányban került sor; a nagybátyám, Heisz Károly pedig már Törökkoppányban kezdte az iskolát. Ő később Zeneakadémiát végzett, zeneszerző-karnagyként dolgozott Kaposváron a Tanítóképző Főiskolán, de fiatalon, negyvenhét évesen elhunyt. A nagyapám a nagyanyámmal együtt előbb cselédként, majd erdei munkásként dolgozott; a nagyapám ötvenkét éves korában halt meg. Az apai ágon, ameddig csak vissza tudtam vezetni a családfát, mindenki cipész és csizmadia mester volt: a nagyapám, a dédnagyapám és az ük-

nagyapám is. Szakály, Szakál, Szakáll névváltozatok voltak, attól függően, épp hogyan írták be őket a kereszteltek anyakönyvébe. Én Törökkoppányban születtem, ott-hon, mert akkor még falvakban is születtek gyerekek. A bábaaszszonyt, Magyar nénit egyébként „bábasszonynak” hívták a faluban – talán senki nem tudta a keresztnevét. Apám cipész volt, anyám varrónő, de egy ekkora faluban egy idő után nem volt már elég munka: apám a tanácsnál is dolgozott segédmunkásként, „járdásítottak”, átépítették a tanácsházát, és így tovább.

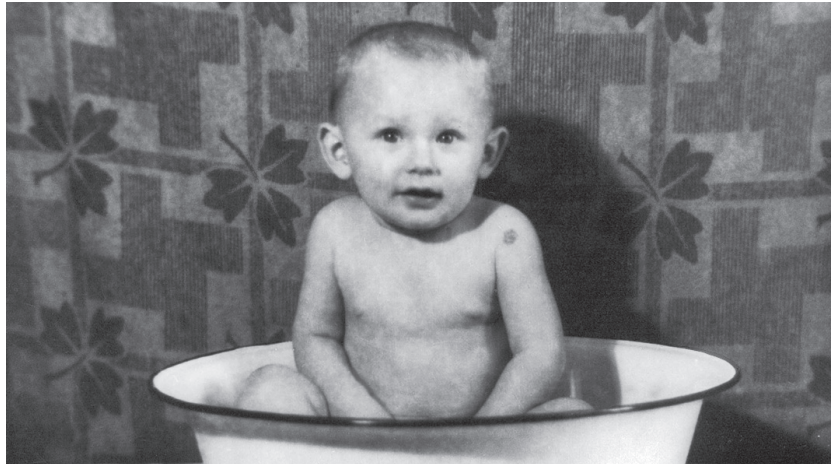
– *Te még emlékszel édesapád cipésműhelyére?*

– Persze, heti két-három napot azért ott dolgoztam. A műhely előbb még benn volt a házban, aztán amikor a dédnagyapám kihalt a szomszédos nyárikonyhából, az lett a műhely. Anyám meg a hálószobájukban varrt napközben. Ez a ház már 1947-ben épült, egy régi zsúpfedeles helyén, terméskő lábazzal, s már téglából. Itt telt az életem tizennégy éves koromig. Lelkes iskolába járó voltam; az első négy osztályt összevonták. Padosronként más osztály volt, váltotta egymást a „hangos óra” meg a „csendes óra”. Zana tanító néni három osztálynak kiadta a feladatot,

a negyedikkel meg foglalkozott. Felső tagozatba pedig már a környező településekről is jöttek az iskolánkba. A hatvanas években nagy rang volt, hogy Törökkoppányban lehetett a központi iskola, a bábaasszony, illetve a körzeti orvos. Nyolc évig ministráltam: elsős voltam, amikor húsvét hétfőjén megkezdtem a szolgálatot. Reindl Raffael volt ott az esperes, akit korábban megverték és meghurcoltak, mert nem akart békepap lenni. Ugyanakkor lelkes kisdobos és úttörő is voltam, de ennek ott és akkor nem volt politikai színezete. Kis falu volt, mindenki mindenkit ismert, fölösleges lett volna minden színjáték. Ötödik osztálytól mindenféle járási vetélkedőn sikeres voltam. Elsősorban a történelem és a földrajz érdekelt, de voltam magyarból és oroszból is versenyezni. A NOSZF ötvenedik évfordulójára rendeztek egy *Ki tud többet a Szovjetunióról?* vetélkedőt – ott is megnyertem a járási versenyt, nálam idősebbek előtt. Később ugyancsak megnyertem a *Ki tud többet a Tanácsköztársaságról?* versenyt – az szintén évfordulós volt...

– *Mindezt lelkes ministránsként...*

– Igen. De 1970-ben megnyertem a megyei történelemversenyt is, ami roppant büszkévé tett. Olyan kaposvári és más városbéli gyermekeket előztem meg, akik értelmiségi háttérrel rendelkeztek, könyvtárszobában cseperedtek. Más kérdés, hogy én meg kiolvastam a falusi könyvtár nagy részét. Igaz, az országos verseny időpontjáról „elfelejtettek” időben értesíteni, így a többiek, akiket vittek „felszabadulási” előkészítőre meg országjárásra, már egy

„Klasszikus”, azaz kisgyermekként lavórban

sereg ponttal rendelkeztek. Ez volt a falusi lét hátránya.

– *Tipikus elsőgenerációs modell.*

– A nagybátyám volt az első értelmiségi a családban, aki tanítóképzőt végzett, majd elvégezte a zeneiskolát, a Zeneakadémián pedig Vásárhelyi Pálnak volt az egyik kedvenc tanítványa. De tőle függetlenül is azt mondták a szüleim: „Tanulj, fiam, mert akkor jobb sorsod lesz, mint nekünk!” A kaposvári Munkácsy Mihály Gimnáziumba jelentkeztem, kollégista lettem. A kollégium azelőtt laktanya volt, negyvenen-negyvenöten voltunk egy hálóban; vaságyak, lószőr matrac, hat órakor ébresztő. Amikor katona lettem, s csak huszonegyen voltunk egy körletben, az nekem már komoly előrelépés volt. A kollégiumban szigorú napirendet kellett tartani – bár én jó tanulóként szabad szilenciumos lettem, s vacsoráig kinn maradhattam a városban. Egy vidéki gyerek számára pedig Kaposvár maga volt a nagyváros: mindegyre rá lehetett csodálkozni.

– *Miért épp történelem-könyvtár szakra jelentkeztl az egyetemem?*

– A nagyapám, Szakály Lajos cipész és csizmadia mester kitűnő előadó volt, s a maga hat elemijé-

vel és ipariskolájával Mátyás királyról, Kinizsi Pálról és másokról is mesélt nekem. Azonkívül Törökkoppány az oszmán időkben számottevő erősség volt, s folyton előkerült valami a földből. Tehát volt egy ilyen indíttatás is – azonkívül mindhárom középiskolai történelemtanáromra szívesen emlékszem vissza. Parlag Tibi bácsi történelem–latin szakos volt, aki még segítette korrektúrázni tanárának, a szellemi olimpiai bajnok Mező Ferencnek a kéziratát is. Zavilla Norbertné nagyon szigorú történelemtanárnő volt, Zetz József pedig helyettesítőként vett át bennünket, máskülönben földrajzot tanított, ami engem szintén nagyon érdekelt. Amikor érettségiztem, akkor éppen csak Debrecenben hirdettek történelem–földrajz szakpárosítást – kerestem hát egy olyan budapesti párosítást a történelem mellé, ami számomra elfogadható. Ez lett a könyvtár szak. Következett tizenegy hónap előfelvételis katonaság Hódmezővásárhelyen – az is egy sajátos iskola volt.

– *A későbbi hadtörténész miékként élte meg ezt a szocialista abszurdot?*

– Meg kell mondanom: én nem tartottam tragikusnak – túl kellett

rajta esni. Ám ha igazán katona akartam volna lenni, nem tette volna vonzóvá a hivatást, amit ott láttam. Nem a Rambó-szerű kiképzés dominált: inkább a takarítás meg a krumplipucolás. Ugyanakkor sok tapasztalatot és barátot szerezhettem ott az ember – olyanokat is, akikkel később is megmaradt a kapcsolat.

– *A Ménesi út Eötvös Kollégiumba kerültél...*

– Ez nagy szerencse volt; bár nem tudom, milyen alapon döntöttek. Függetlenül attól, hogy ez már nem a régi Eötvös Collegium volt, valami sugárzott a falakból, Tóth Gábor igazgató pedig próbálta valamennyire a régi világot visszacsempészni – például szak-kollégiumot hozott létre. Itt már csak négyen, később hárman voltunk egy szobában. Három olyan tanárt említenék, aki különös hatással volt rám. Az egyik Kertész Pista barátom: én nem lettem ókorász, mint ő, mert én nem tanultam korábban latint – de tanárként és később barátként is jó maradt velem a viszonyom. S lehet, hogy innen ered a hadtörténész mivoltom, mert a nála első évben felvett szemináriumnak az volt a címe, hogy *Az ókori történelem nagy csatái*. A másik tanár, akihez kezdettől fogva jártam: Vargyai Gyula, akiről el kell mondanom, hogy sajnos, pár éve kitagadott a tanítványai köréből, mert nem úgy láttam a történelem egyes kérdéseit, mint ő, és azt hiszem, a politika is besegített ebbe.

– *Mi volt a konkrét konfliktus?*

– Farkas Ferenc rehabilitálása kapcsán engem is megkérdeztek, s azt mondtam, hogy Szekeres Imre akkori honvédelmi miniszter helyesen cselekedett, mert ha a Legfelsőbb Bíróság felment valakit a

Szüleimmel – Heisz Ilona és Szakály Dezső – 1956 karácsonyán (Törökkoppány)

korábbi vádak alól, akkor posztumusz vissza kell adni a rendfokozatát. Vargyainak mindazonáltal sokat köszönhetek. Stúdiumai között olyanok voltak, mint *A hadsereg és a belpolitika a két világháború közti Magyarországon*, és ez engem érdekelt. Nála írtam a szakdolgozatomat, az egyetemi doktorimat, s hosszú időn át emberileg is igen jó volt a kapcsolatunk. A harmadik tanár Izsák Lajos volt, aki 1945 utáni történelemmel foglalkozott. Volt egy nagy előnyöm: könyvtár szakos hallgatókként módunkban volt könyvtárakban dolgozni. Meghirdették, hogy a Külügyminisztérium Könyvtára négy vagy öt hallgatót keres. Segédmunkával kellett kezdeni: katalóguscédulát gépelni, újságokat összekötözni – viszont a tiltott, közkezen nem forgó irodalmat is elolvashattam, beleértve az emigráns sajtót is. Néha egy-egy tanáromnak nagyvonalúan kikölcsönöztem ilyen indexre tett könyveket – például Mindszenty emlékiratait. Mindez nagyrészt a könyvtár vezetője, Petrovay István nagyvonalúságának volt köszönhető – akire ma is jó szívvel emlékezem. Ő tette lehető-

vé, hogy kivigyem ezeket a könyvtárból: tudta, hogy nem fogom sokszorosítani őket, s nem fogok szalonnázni sem rajtuk.

– *Miért éppen a Horthy-korszak történelme keltette fel az érdeklődésedet?*

– Engem vonzott volna a középkor, de hiányzott a források kutatásához a megfelelő szintű latin- és némettudásom. Vargyai hatására pedig mindinkább érdekelni kezdett a két világháború közötti éra. A hetvenes években Huszár Tibor és Ránki György vezetésével elindult egy Horthy-kori elitkutatás is, amelyben a gazdasági, politikai és kulturális szekció mellett volt katonai szekció is. Az ELTÉ-n ennek Vargyai volt a szakértője, s megkérdezte: kolléga úr, nem akarna cédulázni a témában, adatokat gyűjteni, kérdőíveket felvenni? Harmadéves koromban elkezdtem járni a Hadtörténelmi Levéltárba, mert oda beengedtek hallgatóként, nem úgy, mint a Magyar Országos Levéltárba vagy a Párttörténelmi Intézet Archivumába.

– *Utóbbiba miért akartál bejutni?*

– Diákköri dolgot akartam írni az Eötvös Collegiumban zaj-

Elsőáldozó (Törökkoppány, 1964)

lott harmincas évekbeli kommunista összeesküvésről, amelybe „külsősként” Rajk László is belekeveredett. Vargyai kérelmét azzal utasították el, hogy beengedésem sértené az egyetemisták esélyegyenlőségét.

– *Elég mondvacsinált indok...*

– Persze. Később a levéltárban kutatva egészen más kép bontakozott ki a szereplőkről, mint amit addig kifelé sugalmaztak. Amikor szakdolgozati témát kellett keresni, és Bajcsy-Zsilinszkyt meg a polgári ellenállást akartam választani, Vargyai azt mondta (a hetvenes években voltunk): „Zűrös dolog ez a polgári ellenállás – nem akarunk inkább a tábori csendőrökkel foglalkozni?” Senki nem írt még róluk azelőtt semmit – elkezdtem hát a levéltárban szisztematikusan gyűjtögetni.

– *Vagyis ajándék témát kaptál?*

– Igen, és nyugodt szívvel mondhatom, hogy szerencsés témát. Amikor ugyanis a nyolcvanas években változott a légkör, másként lehetett már írni. Olyasmivel foglalkozhattam, amiről – bár nem

ez volt a hatalom kedvence – lehetett árnyaltabban fogalmazni: például hogy nem volt minden és mindenki fasiszta. Lehet, hogy az a csendőri vezető felkészült volt, több nyelvet beszélt, nem arisztokrata származású volt...

– *A Hadtörténelmi Intézetbe és Múzeumba 1980-ban kerültél. Itt akkor már legitim módon lehetett foglalkozni a csendőrség történetével?*

– Az intézmény a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnökségéhez tartozott, és balosnak volt tekinthető – minden katonatisztnek vagy tábournoknak egyben párttagnak is kellett lennie. Ugyanakkor a balosnak tekinthető főnökeim nem akadályozták az én munkámat. Amikor 1986-ban bécsi ösztöndíjra pályáztam, azonnal támogatták. Godó Ágnessel, aki inkább szélsőbalos volt, lehetett vitatkozni. Amikor feljelentettek az írásaim miatt, és ő a szőnyeg szélére állított, lehetett nála tényekkel és adatokkal érvelni. Engedték azt is, hogy a kisdoktorimat a tábori csendőrségről írjam. A katonai felső vezetésről – amihez a Ránki–Huszár projekt számára céduláztam – 1983-ban jelent meg a Valóságban egy tanulmányom, aminek akkor nagyon jó visszhangja lett szakmai körökben. Megnéztem, hogy a második világháborúban kik voltak a vezérezredek, honnan jöttek, mit csináltak – s ebből máris a korábbinál árnyaltabb kép rajzolódott ki. Később ezt a témát bővítettem ki könyvvé és kandidátusi disszertációvá.

– *A kívülálló számára ez igen-csak kásahegynek látszik. Mennyire sikerülhet a lényegkiemeléshez eljutni egy effajta aprólékos kutatómunkával?*

– Nem tartom magam egy elméleti kérdéseket boncolgató szakembernek: inkább pozitivista történésznek, akinek fontosak a tények, az adatok és a történések – s ebből a halmazból kikerekíthető egy vízió a múlttól. A csendőrség felső vezetéséről szóló könyvemben százhuszonhat személy életpályáját követtem végig – de ezek ismeretében megnyílik előttünk egy új világ. Most a katonai felső vezetés tablóját szeretném hasonlóképpen felvázolni 1919 és 1945 között: itt közel ezernégyszáz emberről van szó.

– *Ezek a tények viszont megkövesedett dogmákat is képesek kikezdeni, a történész pedig könnyen megkapja a megvető „revizionista” jelzőt...*

– Mostanában a „revizionista” helyett már inkább a „történelemhamisító” jelzőt szokták velem kapcsolatban emlegetni, holott csupán arról van szó, hogy igazítsuk helyre a meghamisított történelmet. Mert ha 1941. július 26-án vagy 27-én Magyarország nem üzent hadat a Szovjetunióknak és az Egyesült Királyságnak, akkor még Gömöri György se írja azt a Népszavában, hogy Bárdossy alatt hadat üzent! Nem igaz. Akkor ki

A Magyar Néphadsereg örvezetője (1975)

hamisított történelmet? Nem arról van szó, hogy egykor meghamisították, s én szeretném visszaigazítani? Vagy ha Bitó László, illetve Várkonyi Tibor azt írja: Marányi Ede parancsot adott Tálás Andrásnak, hogy lölje le Radnóti Miklóst... Nem igaz. Radnóti halálának pontos körülményei a mai napig tisztázatlanok, Marányi nem adott parancsot, mert ott sem volt, Tálás se volt ott – akkor most én vagyok a történelemhamisító, mert ezt megírom?

– Volt-e olyan gondolatod, hogy aktívan, akár „pártosodva” vegyél részt a nyolcvanas évek második felének felgyorsuló politikai változásaiban?

– Én megúsztam az MSZMP-tagságot, s már a KISZ-ben is mindig a jelölőbizottság elnöki tisztét vállaltam, mert így semmi-re nem lehetett megválasztani. A kollégáim közül is csak az lépett be a pártba az intézetben, aki magasabb beosztásra pályázott, mert az automatikusan egyenruhához és párttagsághoz volt kötve. A pártosodásnál pedig azt gondoltam át, hogy egy tisztességes embernek – legalábbis én így véltem – azonosulni kell a párt különböző döntéseivel. De nem biztos, hogy ezt minden esetben megtehetem. Ha viszont nem teszem meg, ez tisztességtelen a pártommal szemben. Úgy gondoltam, a hagyományos nemzeti–konzervatív gondolkodás áll közelebb hozzám, de nem biztos, hogy azt egyetlen pártban tudom fellelni. Elkísértem öreg barátomat, Kéri Kálmánt az MDF-toborzókörorútra; volt olyan kollégám, aki megkeresett, nem lépnék-e be a Fideszbe – de mindenütt valamifajta kötöttséget éreztem.

– 1992-ben kerültél Bécsbe...

Fiaim: András és Zoltán (Bécs, 1996)

– Az osztrák Hadilevéltárban gyakorlatilag 1918 óta van magyar delegáció – ezt a magyar hadilevéltár bécsi fiókjának is tekinthetjük; a jogviszony a monarchia utódállamiságából származik. A két világháború között több mint tíz magyar volt kinn; amikor én oda kerültem, ketten voltunk. A két állam között a badeni egyezmény fogalmazta meg, hogy bizonyos javakat, amelyeket nem lehet szétosztani, Bécsben kell elhelyezni, de a magyar állam a saját költségén a mindenkori osztrák létszám harmadának megfelelő személyzetet állomásoztathat ott. A Horthy-korszakban ezt az egyharmadot képesek voltak finanszírozni – manapság az egy vagy két fő is gondot okoz; de óriási hiba volna teljesen feladni ezt a lehetőséget. Számomra remek kutatási lehetőség is nyílt, de a levéltári delegátusnak nem elsősorban ez a dolga, hanem hogy a magyar érdekeket képviselje. A megállapodás értelmében haza lehet hozni az eredeti iratokat másolásra. Én havonta jártam haza, s az autóm tele volt eredeti iratokkal. Jöttek ki Bécsbe magyar kutatók, s az ő munkájukat is segítettük. Régebbi korok szakértőit

is, hiszen a szét nem választott iratanyag az első közös Habsburg-uralkodó korától egészen 1918-ig tart. Érkeztek olyan megkeresések is, hogy kutassuk fel a kérelmező nagyapjának az első világháborús kitüntetését. De közben ez alatt az öt év alatt én a közel ezernégyszáz tábornokomról és törzstisztemről is rengeteg adatot találtam. 1997-ben hazajöttem, tudományos főmunkatársként dolgoztam, megkaptam az intézet legkisebb szobáját, s 1999-ben lettem megbízott főigazgató. Egy év múlva kiírták a főigazgatói pályázatot, amit megnyertem, de akkor már felkérték a Duna Televízió alelnökének: az új évezredet ott kezdtem.

– Hogyan cseppentél a közmédia világába?

– Amikor létrejött a Magyar Történelmi Film Alapítvány, a kurátorok benjáminjaként a titkára lettem, s ezt a tisztemet a bécsi évek alatt is megtartottam. Ott olyan emberekkel dolgozhattam együtt, mint Sára Sándor, Hanák Gábor, Obersovszky Gyula, Maár Gyula, Kósa Ferenc, Gulyás Gyula... Sára Sándor néhány sikeres ausztriai és finnországi filmbemutató után azt mondta nekem: csináljak a televí-

Kedves Gula hadtörténész kollégámmal az MTV *Iskola utca* című műsorában
1999. szeptember 29-én

ziónak történelmi tárgyú műsorokat. Az a klasszikus felállás, hogy leül három történész egy asztalhoz, és beszélget – Erdöss Pál rendezővel ezt megreformálva találtuk ki a *Megidézett történelem* programot, ami akkor, 1998-tól kezdődően, egész estés műsor volt. Az volt a szándékunk, hogy havonta-kéthavonta, egészen a honfoglalástól végigvegyük a magyar történelmet. A témához leginkább értő történészek disputájához a korszakot megjelenítő kisfilmek és játékfilmek kapcsolódtak, s az utóbbiak szereplőit is bevontuk a beszélgetésbe. Sára láthatott bennem fantáziát, mert úgy vélte: előbb megtanulok műsort vezetni, mint egy műsorvezető a kellő mélységben megtanulná a történelmet. Én voltam az első, aki felvételtől úgy köszönt be: „Szeretettel köszöntöm a Duna Televízió nézőit határainkon innen és határainkon túl egyaránt.” Az igazi nagy debütálás élőben azonban az 1998. április 3-i Gulág-emléknap volt, amikor én vezettem a tizenkét órás monstre műsorfolyamot, déltől az éjjeli műsorzárásig. Még azt is nekem kellett mondanom, hogy

„Rövidesen jön az *Esti mese...*” A sajtó persze tele volt velem, hogy miért épp a választások előtt, miért épp április negyedike előestéjén? Mindenesetre kiderült, hogy képes vagyok élőben műsort vezetni, s külsős létemre egyre többször felkértek fórumműsorok moderálására; azonkívül történelmi témákban is adhattam ötleteket. Végül az új elnök, Pekár István kért fel műsorokért felelős alelnöknek.

– *Média-alelnöknek lenni nagyobb presztízs volt az ezredfordulón, mint egy rangos szakmai intézmény főigazgatójának?*

– Ha presztízsben az anyagiakat is értjük, el kell mondanom, hogy főigazgatóként annyit sem kerestem, mint némelyik fiatal beosztottam. A Duna Televíziónál ezt eleve megháromszorozták. A szakmai presztízst illetően pedig – lehet, hogy naivan – azt gondoltam, hogy azon a poszton többet tudok tenni az összmagyarság ügyéért. Már amikor ott voltam, akkor érezkeltem azt, amit külsősként nem: hogy különböző nézőpontok, politikai elvárások is léteznek...

– *Az olvasók kedvéért muszáj megemlíteni, hogy 2001–2002-ben*

munkatársak voltunk ott, együtt érkeztünk, s mindketten kissé kaotikusnak, bohémnak, dzsungelszerűnek éreztük a média világát az előző közegeinkhez képest. Különösen szembetűnő volt a kontraszt a te esetedben: ha az asztalodra nézett az ember, minden katonás, elvágólagos rendben volt...

– Ha kilógtam a környezetből, az inkább amiatt volt, hogy különösebb politikai háttér és támogatás nélkül érkeztem. Lojális voltam az első számú vezetőhöz, aki odahívott. Amikor elterjedt, hogy az új elnöki pályázaton én is indulok, elmentem Pekár Istvánhoz, és biztosítottam afelől: egy ember biztosan van, aki nem ad be ellene pályázatot, és az én leszek – mert ezt én így tartom korrektnek. Hogy mit értem el ebben a pozícióban, arra Romsics Ignácot szeretném idézni, aki az egyik bírálóm volt a habilitációm során. Ő korábban – régi barátságunk okán is – nehezményezte, hogy elszegődöm a médiába. Úgy vélte: ez a történelmi pályafutásom végét jelentheti. A habilitáció során viszont azt mondta: el kell ismernie, hogy a Duna Televízió történelmi műsorainak színvonala és a műsorokért felelős alelnök személye között szoros összefüggés volt tapasztalható.

– *Hogy érzed: kijött mára a történész szakma az elefántcsonttoronyból?*

– Én úgy gondolom, hogy a jó tudományos ismeretterjesztés meghatározó és fontos, s ha például a Rubicon folyóiratot veszem, ahol a szerkesztőség tagja vagyok, húsz év alatt húsz-huszonegyezer példányban sikerült is ezt a missziót (lábjegyzetek nélkül) teljesíteni – miközben egy szakkönyv csupán néhány száz példányban jelenik

meg. De nem minden a népszerűség. Azt gondolom, hogy ezt a kettőt össze kell hangolni. Négy-öt száz oldalas monográfiákra kétségkívül szükség van ugyan, de legyünk őszinték: az emberek többsége nem ilyenekből szerzi a történelmi ismereteit. S itt van jelentősége annak, hogy ki írja a történelmi „publicisztikákat”, s mennyire hitelesek azok.

– *A politikusok gyakran valamiféle előképet, párhuzamot, netán tételes ideológiát is keresnek a XX. századi történetekben. A történelem a politika szolgálóleánya, netán díszítőszóra?*

– A politika nyilván szeretné, hogy – úgymond – legyen szolgálóleánya, de a történészek többsége (s e tekintetben mindegy, hogy valakit balra vagy jobbra sorolnak) általában nem ezt az igényt igyekszik kielégíteni. Én a magam részéről még soha nem kaptam olyan megrendelést, hogy erről a témáról vagy személyről olyat írjak, ami megváltoztatja a megítélését.

– *Mások kapnak?*

– Nem tudom. Nem tudok mások nevében nyilatkozni, de ha arra gondolok, hogy 1945 után fel kellett építeni egy nemlétező partizán- és egyéb történelmet, akkor bizonyára igen. Egyszer az átkosban – hiába, hogy én a csendőrökkel foglalkoztam – rám testálták, hogy írjam meg Rácz Gyula „partizánvezér” történetét. Az életrajzi könyv, amibe szánták ezt a fejezetet, meghíusult; de a fejezet évek múlva kislakú brosúraként – negyvenkét oldalon! – mégis megjelent a Zrínyi Katonai Kiadónál. Ilyen természetű musz-feladat tehát létezett. A kollégáim mosolyogtak, mert azért, hogy kijöjjön a közel három ív, olyanok is szerepeltek benne, hogy „megcsillan a hold-

Seminárium a Károli Gáspár Református Egyetemen (2012)

fény a puskák csövén”. Meg a címe is az volt, hogy *Testvéri földön a magyar szabadságért* (merthogy ez a partizáncsoport Lengyelország területén működött); de semmi olyan nem szerepelt benne, ami ne felelt volna meg a valóságnak – s ez a dolgozat az én publikációs listámról soha nem volt kihúzva.

– *Vagyis nem retusálsz az életművedet...*

– Nem. Még az olvasói leveleimet is összegyűjtöttem magamnak, noha azokat nem fogadja be a publikációs nyilvántartási rendszer. Hozzá kell tennem: az én családomban nem voltak papok, nyilasok, csendőrök, arisztokraták – amikor róluk írok, azt kétségtelenül személyes érdeklődésből, de nem személyes érintettségből írom. Ha arra akarok válaszokat találni, hogy egy kifosztott, megcsonkított ország 1938-ra hová jut el, az akkori Európában hová helyezhető, ahhoz nem kell politikai megrendelés. Hogy mást ne mondjak: a népi kollégiumok rendszere nem a fényes szellőkkel indult, hanem már a háború előtt létezett.

– *Ha történelemhamisítónak bélyegeznek, amikor ilyen tényekre*

emlékeztetsz, amögött a régi hamis történelem védelmezése vagy napi politikai érdek áll?

– Azt gondolom, mind a kettőből van benne. Minden olyan társadalmi csoport, politikai többség vagy kisebbség, amelynek a sorsára egy történelmi korszak hatott, általában csak egy az egyben képes azt a korszakot elfogadni vagy elítélni. S ezt a sarkosságot tapasztalom ma is.

– *Fekete-fehér a gondolkodás?*

– Igen, és én azt gondolom, nem szabad fekete-fehérben gondolkodni.

– *Hogyan telt számodra az évezred első évtizede?*

– Amikor véget ért a Duna Televíziónál a megbízatásom, Gecsényi Lajos barátom nyújtott néhány hónapra mentőövet a Magyar Országos Levéltárban; majd az Állambiztonsági Szolgálat Történelmi Levéltárába kerültem, hiszen az én csendőr-témám passzolt oda. Akkor már megjelent a Horthy-korszak magyar katonai felső vezetéséről szóló lexikonom és adattáram, s e témában 2006-ban elnyertem az MTA doktora címet is. Akkor megkeresett a Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudomá-

nyi Karáról Istvánfi Csaba korábbi rektor, hogy a Társadalomtudományi Tanszéken egyetemi tanári állást tudna felajánlani. Itt sporttörténetet is oktatnak, s én korábban nemcsak olimpiatörténettel foglalkoztam, de – hozzáteszem – diákként még a Népsport tudósítója is voltam. 2007-ben lettem itt egyetemi tanár, majd egy volt doktoranduszom keresett meg azzal, hogy a veszprémi Pannon Egyetemen segítsék beindítani a történész-képzést, mert a Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézetében addig nem tanítottak a hallgatóknak magyar történelmet. Itt tanítottam egy éven át a XIX. század végi – XX. századi korszakot, amikor megkerestek a Károli Gáspár Református Egyetemről, hogy – két korábbi sikertelen kísérletük után – segítenék-e ott a történész doktori iskolát összehozni. Ezt elég hamar, megfelelő szinten sikerült létrehozni, én pedig előbb tanszék-, majd intézetvezető egyetemi tanár lettem. Ezt követően kaptam felkérést a Nemzeti Közszolgálati Egyetemről, hogy átmennék-e oda tudományos rektorhelyettesnek. Ezt a munkát csináltam másfél évig, s erről – akárcsak az akadémiai féléllásomról – akkor mond-

tam le összeférhetetlenség miatt, amikor 2014 januárjában kineveztek a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatójává.

– *Előbb maga az intézet ellen folyt tiltakozó szervezkedés, majd a személyed ellen is.*

– Igen, először még nekem is elküldték a kör-emailt, hogy írjam alá a tiltakozást...

– *Miért kellett ez ekkora szakmai indulatokat?*

– Az alapító rendeletben olyasmi szerepel, hogy az eddig kibilient történelmet másként kellene mutatni – s ez nyilván eminens érdekeket sért. Ez ellen mindenki tiltakozik: az is, aki harminc-negyven évvel ezelőtt Horthy-faszizmusról vagy a Gellért Szálló teraszán villásreggeli közben megbeszélte kassai bombatámadásról írt; s az is, aki azt sérelmezi, hogy az akadémiai intézetek mellett valami mást is létrehoznak. Én erre azt mondtam a kollégáimnak: az, hogy a történész szakma több lehetőséget kap, és vitatkozhatunk, csakis jó lehet. Ilyesmire minden kormányzatnak joga és lehetősége van. Amikor létrehozták a Gerő András vezette Habsburg Történeti Intézetet, nemigen tiltakozott senki, pedig az sem akadémiai in-

tézet. De például a Földes György vezette Politikátörténeti Intézet is megmaradhatott a volt Párttörténeti Intézetből átalakulva. Én azt mondom, hogy a „független” jelző használata ebben a tekintetben számárság. Azt mondják ránk, hogy kurzuslovagok vagyunk, miközben más irányzatossággal nem volt problémájuk.

– *Az alapító rendelettől eltekintve megmondja valaki, mit csinálnak a VERITAS-nál?*

– Senki. Engem sem a miniszterelnök, sem a miniszterelnökséget vezető államtitkár, majd miniszter nem hívott fel, nem adott utasítást: nem mondta, hogy ezt vagy azt kell kutatnunk, ilyen vagy olyan eredményre kell jutnunk. Azt mondtam egy kritizálónknak: figyelj, nem a hatvanas években vagyunk, amikor leszóltak a pártközpontból. Ti csak azt hiszitek, de nem így működik. Nyilvánvaló, nemcsak az lehet a nagybetűs „Igazság”, amit mi fogalmazunk meg – de nem is az, amit valaki más.

– *Mivel foglalkoztok voltaképpen?*

– A kiegyezéstől az Antall-, illetve Boross-kormány működéséig próbáljuk áttekinteni a magyar történelmet. A főigazgatót és a helyettesét is beleszámítva tizenhét tudományos munkatársunk van, három kutatócsoportban. Mindegyik csoport öt főből áll: van a dualizmus kori, van egy az első világháború végétől 1945-ig, egy pedig 1945-től 1994-ig. Gergely András, Ujváry Gábor, illetve Zinner Tibor a három kutatócsoport-vezető. A kutatók többsége a harmincas éveiben jár, de akad, aki fiatalabb. Ketten most védik a PhD-disszertációjukat, mindenki másnak tudományos fokozata van.

A VERITAS Történetkutató Intézet „csapatával” az Országház Felsőházi termében (2014. szeptember 29.)

– Egy év után már meg lehet kérdezni: létezik-e identitása, csoportadata a VERITAS-nak?

– Azt gondolom, hogy létezik. Mindenkit figyelmeztettem, hogy támadások érnek majd bennünket, de azt mondták: tanár úr, bennünket az érdekel, hogy mit tudunk felmutatni. A támadások össze is tudnak érlelni egy társulatot.

– A három felsorolt időszak két-ségkívül a legneuralgikusabb periódust adja ki a történelmi – bal- és jobboldali – eredetmondák szempontjából. Nem tudtok olyan momentumhoz nyúlni, ami ne váltana ki ellenérzéseket, ne sértene érdekeket...

– Ezzel tisztában voltam, de bevallom, ekkora hisztériára nem számítottam. Azt gondoltam, lesz majd morgolóadás, de nyílt vitában el tudjuk oszlatni az aggodalmakat.

– A nevezetes kamenyec-podolszkiji ügyben viszont a te személyed is célkeresztbe került. Ez ráadásul nem is annyira a történelmi mivoltodnak, mint a média-szereplésidnek a hozadéka volt. Óvatosabbnak kellett volna lenned; vagy mindenképpen kerestek volna muníciót ellened?

– Amíg a személyen nem volt összekötve a VERITAS-szal (mivel addig, amíg nem volt tény, nem beszéltem arról, hogy ezt felvetette Boross Péter miniszterelnök úr), addig én is megkaptam a tiltakozásra való felszólítást – tehát nem volt velem probléma. Amikor kiderült, akkor voltak olyanok, akik visszafogottabbá váltak velem szemben; s akadt olyan is, aki a szemembe mondta, hogy elárultam a történész hivatást. Amíg nem jött ez az ügy, korrekt interjúkat adhattam – de a kirobbanásakor a HVG már nem hozta

le velem az egyeztetett anyagot, mondván, hogy ez immár szóba sem jöhet. Egy történész barátom, aki hívó zsidó, azt mondta nekem: az lehet a magyarázat, hogy a holokauszt-emlékévé kapcsán minden felfokozott volt. De én ténykérdésről beszéltem. Azt mondtam az 1941-ben Magyarországról kitoloncoltak kapcsán, hogy egy országból akkor lehet kitoloncolni valakit, ha azt idegenrendészeti eljárás keretében teszik.

– Nyilván az volt az áthallás, hogy a szakmai szlengben idegeknek számítottak az itt élő zsidók, ha nem voltak papírjaik.

– Már az 1903. évi V. törvény-cikk így szabályozta, hogy külföldieknek a magyar korona országainak területén miként lehet tartózkodni. Összekutyulva a dolgokat, azzal vádoltak meg, hogy a holokausztot én idegenrendészeti eljárásnak tekintem, mi több: a holokausztot tagadom. Nem. Azt mondtam, hogy a kiutasítás így történt, és a magyar hatóságok nem tudhatták azt, hogy egy hónap múlva majd legyilkolják ezeket a tragikus sorsú embereket.

– Ugyanazt mondtad, mint Braham, aki elég nehezen vádolható holokauszt-tagadással...

– Azt mondtam vitapartneremnek, akik aztán tudatlannak és hozzá nem értőnek is minősítettek, hogy nézzük meg a tényeket: mikor indult vonat Munkácsról Kamenyec-Podolszkijba? Ismerjük a pontos döntéseket? Tudott volt 1941 júliusában, hogy a határon áttettekkel mi történik majd 1941 augusztusában? Nem arról van szó, hogy ez szép dolog volt-e – mert morálisan elfogadhatatlan. De nem lehet azt mondani – én legalábbis úgy látom –, hogy ez ugyanaz a deportálás, mint ami a magyaror-

szági zsidósággal történt Magyarországon német megszállását követően. A kitoloncolt és Kamenyec-Podolszkijban kivégzett zsidóknak a nagy része nem volt magyar állampolgár, nem volt magyarhonos. Én egyáltalán nem valami gyilkos eszmét párfogoltam, csak történészként azt fogalmaztam meg, hogy ez az eljárás milyen formában történt.

– Érzek némi párhuzamot Romics Ignác méltatlan megvádolásával, de hát én nem vagyok történész.

– Ez egy nagyon jó ürügy volt a VERITAS elleni támadásra, az igazságtartalmától függetlenül. Amikor Krausz Tamás az ATV-ben felvetette, hogy ez már a holokauszt-tagadást súrolja, és büntetőjogi kategória, másnap Oláh Lajos, a Demokratikus Koalíció képviselője feljelentett holokauszt-tagadásért. Oláh Lajos viszont azóta sem keresett meg, hogy Szakály úr, elnézést kérek, mert az eljárást közel hat hónapos nyomozás után bűncselekmény hiányában megszüntették. Pedig az Új Élet című lapban úgy nyilatkozott, mint „az ember, aki feljelentette Szakály Sándort”... Én azt gondolom, hogy a holokauszt megkerülhetetlen történelmi tény, de hogy a XX. századi magyar történelmet csakis ennek az optikáján keresztül lehetséges és kívánatos vizsgálni, illetve hogy a holokauszttal kapcsolatos részletkérdések vitájában a tényekkel való érvelést könnyedén odavetett antiszemita-avádak helyettesítsék, az szakmailag elfogadhatatlan. Az pedig, hogy jogszabályokban próbáljuk korlátozni a ténytisztelő kutatás szabadságát, véleményem szerint nem visz közelebb az igazsághoz.

Csontos János